

Policy brief (Lampe-hanke)

Politiikkasuositukset

Lastensuojelun asiantuntijuus maahanmuuttaneiden lasten, nuorten ja perheiden palveluissa (LAMPE)

Suositukset perustuvat Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalityön tutkimusrahoituksella toteutetun LAMPE-hankkeen tutkimustuloksiin, jotka raportoidaan 21 erillisessä tutkimusartikkelissa. Osa tutkimustuloksista on julkaistu ja osa on käsikirjoitusvaiheessa.

Varhaisen tuen, mielenterveyspalvelujen ja koulutuksen merkittävyys ulkomaalaistaustaisille lapsille

Ulkomaalaistaustaiset lapset ja nuoret ovat ylliedustettuna sijaishuollossa verrattuna suomalaistaustaiseen väestöön. Sekä pakolaistaustaisilla että muilla ulkomaalaistaustaisilla lapsilla ja nuorilla on ollut suhteellisesti enemmän sijoituksia kuin suomalaistaustaisilla. Kodin ulkopuolelle sijoitetut ja ulkomailla syntyneet pakolaistaustaiset nuoret aikuiset (25–30v) suorittivat toisen tai korkeamman asteen tutkintoja vähemmän sekä olivat harvemmin työllisiä kotona varttuviin muihin maahanmuuttajataustaisiin nuoriin verrattuna. Kuitenkin lähes puolet ulkomaalaistaustaisista sijaishuollossa olleista oli suorittanut toisen asteen tutkinnon ja monet ulkomailla syntyneet ja sijaishuollossa olleet opiskelivat 25-vuotiaana. Kun sijaishuollossa ollut nuori oli suorittanut tutkinnon, oli hänellä kaksi kertaa suurempi todennäköisyys olla työllinen 30-vuotiaana verrattuna nuoreen, jolla ei ollut tutkintoa.

Lapsuusiän mielenterveysongelmat ovat riski päätyä kodin ulkopuoliseen sijoitukseen. Kaiken kaikkiaan mielenterveys näyttäytyi yhdeksi tärkeimmistä indikaattoreista koulutukseen hakeutumisessa ja työllistymisessä. Erojen taustalla on mahdollisesti paitsi rakenteellisia hyvinvointieroja, myös palvelujen saavuttamattomuutta, kohtaamattomuutta ja epäsopivuutta. Myös kansainvälinen tutkimus osoittaa, että mielenterveyspalveluiden pariin ohjautuminen voi tarpeesta riippumatta olla vähäistä. Taustalla on kulttuurisia ja kielellisiä esteitä sekä potentiaalisten asiakkaiden että ammattilaisten kannalta sekä palveluiden

rakenteellisia puutteita. Seurauksena ulkomaalaistaustaisilla on riski syrjäytyä mielenterveyspalveluista. Pakolaistausta on aineistomme perusteella yhteydessä kasvaneeseen todennäköisyyteen ohjautua lastensuojelun sijaishuoltoon. Yhteiskunnallinen eriarvoistuminen voi alkaa jo nuorena, jos lapsiperhepalvelut ja lastensuojelu eivät riittävästi kykene tukemaan lapsia ja nuoria. Pahimmillaan tästä voi seurata moninkertaista huono-osaisuutta aikuisiässä. Tästä seuraa moninkertainen huono-osaisuutta aiheuttava riski aikuisiässä. Siksi varhainen tuki, mielenterveyspalvelut ja koulutuksen mahdollistaminen ovat merkittäviä tekijöitä Suomeen muuttaneiden lasten, nuorten ja perheiden syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Palveluiden ja palveluntarpeiden yhteensovittamisen haasteita

Palvelurakenteissa on haasteita, jotka selittävät sitä, että Suomeen muuttaneet perheet eivät välttämättä saa heille kuuluvia palveluita. Palveluiden tarjoajat eivät välttämättä havaitse organisaatioiden ohjeiden tuottavan epäoikeudenmukaisia käytäntöjä, ja tästä on seurauksena, etteivät ohjeistukset välttämättä vastaa monimuotoisen väestön erilaisia palveluiden tarpeita. Palveluiden nivelvaiheet ovat kriittisiä väliinputoamisen paikkoja. Esimerkiksi nuorten itsenäistymisvaiheessa tuen tarve on suuri. Palvelupolut eivät välttämättä etene varhaisesta tuesta erityiseen tukeen.

Vaikka lapsi- ja perhepalveluissa on kertynyt runsaasti osaamista kielellisten ja kulttuuristen vähemmistöjen parissa työskentelystä, palvelut eivät ole valtavirtaistuneet. Lasten, nuorten ja perheiden palveluiden tarjoamisessa on suuria aluekohtaisia eroja. Peruspalveluissa saatavassa tuessa, palvelutarpeiden arvioinnissa ja sosiaalityöntekijöiden osaamisessa on puutteita. Eri lakien mukaiset ilmoitukset ja yhteydenotot saattavat tapahtua vasta siinä vaiheessa, kun tilanne on jo kriisiytynyt. Palvelutarpeen arviointi saatetaan perustaa pinnalliseen tietoon tai valtaväestöön verrattuna erilaisiin kriteereihin osaamisen puutteen tai palveluiden kuormittumisesta aiheutuneen kiireen takia. Lisäksi vähemmistökulttuurien piirteet saatetaan ymmärtää lähtökohtaisesti negatiivisina ja haitallisina.

Suomeen muuttaneiden vanhempien tietämys sosiaalipalveluista ja sosiaalityöntekijöiden tehtävistä on heikkoa. Vanhemmat kokevat olevansa ikään kuin muukalaisia sosiaalipalveluissa, koska vuorovaikutuksessa ammattilaisten kanssa ja palveluiden

ymmärtämisessä on puutteita. Muslimiväestöllä informaalin avun (perhe, suku, taustayhteisöt) merkitys korostuu avun saamisessa. Viranomaisiin ja erityisesti lastensuojeluun kohdistuu epäluuloa, jonka vuoksi luottamuksen saavuttaminen on vaikeaa. Luottamuspulan taustalla on kokemuksia siitä, ettei palveluissa kohdata ja ymmärretä asiakkaan taustaa, uskontoa ja tarpeita. Siksi sosiaalipalveluiden ja lastensuojelun koetaan rakentuneen valtaväestön tarpeisiin.

Vastaanottokeskuksissa asuvien lasten oikeuksien toteutumisessa on haasteita muun muassa siksi, että vanhemmat ovat kuormittuneita oleskelulupien odottamisen takia. Lasten elämäntilanteet näyttäytyivät monisyisesti kuormittuneina ja jopa kriisiytyneinä. Vanhemmat eivät välttämättä havaitse lasten pahoinvointia, eivätkä tunnista lasten oikeuksien ensisijaisuutta. Tällöin lapsen aito osallisuus ja toimijuus eivät toteudu. Vastaanottokeskuksilta toivotaan perhekeskeistä tukea, jossa lasten tarpeet, kuten leikki, turvallisuuden tunne, koulu ja terveys otetaan huomioon.

Ilman huoltajaa tulleilla nuorilla on yhtäältä riski henkiseen huonovointisuuteen tai masentumiseen sekä yhteiskunnan ja yhteisöjen syrjälle ajautumiseen, toisaalta runsaasti keinoja selviytyä ja pitää yllä toivoa. Perhe näyttäytyy nuorille turvallisena tai turvattomana, mutta kuitenkin aina tärkeänä. Nuorille perheen ja yhteisön kulttuuriin ja uskontoon pohjautuvat arvot kunnollisesta ja kunniallisesta käyttäytymisestä ja elämäntavasta näyttäytyvät vahvasti. Erityisesti huolenpito perheenjäsenistä on tärkeää. Nuoret kokevat syvää ristiriitaa verratessaan elämänsä suomalaisiin nuoriin, joilla ei ole samanlaisia huolia, rajoitteita tai velvollisuuksia.

Tarve lasten oikeuksia vahvistaville työskentelytavoille

Lapsi- ja perhepalveluita toteuttavien tahojen erilaisilla käytännöillä sekä ammattilaisten omilla toimintatavoilla ja valinnoilla on merkitystä asiakkaiden oikeuksien toteutumiseen. Siksi lapsi- ja perhesosiaalityön palveluissa tarvitaan vahvaa lasten oikeuksien toteutumista tukevaa osaamista. Tällöin työskentelyn tulee pohjata kumppanuuteen, uskallukseen kohdata epätasa-arvoistavat ja syrjivät rakenteet, omaksua voimavarakeskeinen ja valtaistava työskentelytapa, toimia moniammatillisissa verkostoissa ja varmistua siitä, että asiakkaiden oikeudet tulevat todella edistetyiksi.

Työskentelyn lähtökohtana on ennen kaikkea asiakkaan kontekstin huomioiminen ja että omistajuus prosessissa on myös asiakkaila. Tähän tarvitaan ennen kaikkea toimivaa vuorovaikutusta asiakkaiden kanssa. Onnistuneen vuorovaikutuksen perustana on kysymisen ja kuuntelemisen taito oletusten sijaan. Käytännössä maahanmuuttajien kulttuurien ja muuttoon liittyvien kontekstuaalisten tekijöiden tuntemus mahdollistaa paremman vuorovaikutuksen ja lisää keskinäistä ymmärrystä. Vuorovaikutuksen onnistumiseksi olisi vahvistettava monikulttuurista osaamista, että asiakkaiden kanssa työskenneltäessä voitaisiin erottaa kulttuuriset tekijät, muuttoliikkeeseen liittyvät kysymykset ja maahanmuuttajaperheiden tarpeet. Lisäksi tulisi kehittää kulttuurisesti tarkoituksenmukaisia ja turvallisia palveluja, jotka edistävät palveluihin sitoutumista ja kokemuksia kulttuuriturvallisuudesta.

Vieraskielisten asiakkaiden kanssa työskentely myös tuo esiin lasten ja perheiden palvelujen yleisen käsitteellisen monimutkaisuuden. Siksi on tarve kehittää selkokielen osaamista, omankielisiä palveluita ja kiinnittää erityistä huomiota tulkkivälitteiseen työskentelyyn. Täsmentäviä ohjeita tarvitaan kirjallisista käännöksistä asiakkaiden oikeuksien toteutumiseksi. Lapsiperhepalveluilta ja lastensuojelulta toivotaan selkeitä ja ymmärrettäviä prosesseja, joissa lasten oikeudet ja hyvinvointi ovat ensisijaisia ja noudattavat lasten oikeuksien sopimusta. Perheille tulee olla tarjolla juridista tukea oleskelulupa- ja perheenyhdistämisprosesseissa. Lisäksi ammattilaisten tulee tiedostaa maahanmuuttoon liittyvät erityiskysymykset lasten, nuorten ja perheiden kannalta. Varhaisen tuen merkitys ja traumatietoisuuden lisääminen on keskeistä lasten-, perheiden ja mielenterveyspalveluissa.

Tiedollinen toimijuus näyttäytyy merkittävänä lapsi- ja perhesosiaalityön perustana. Sillä tarkoitetaan eri toimijoiden välisen sujuvan yhteistyön ja asiakkaiden kanssa toimivan vuorovaikutuksen lisäksi mahdollisuutta konsultoida erityisosaamista omaavia tahoja. Tiedollisen toimijuuden perustana on myös se, että ammattilaisille on selvää, miten eri lakien mukaisia palveluita tarjotaan. Ideaalimallina näyttäytyi sosiaalihuoltolain mukainen pitkäkestoinen sosiaalityö nuorten ja aikuisten tuessa sekä sosiaalihuolto-, kotoutumis- ja lastensuojelulain mukaisten palveluiden elementtejä sisältävä perhetyö lapsiperheiden tuessa. Hyvinvointialueille siirtyminen on tehnyt näkyvämmäksi tarpeen saada kotoutumista edistävä sosiaalityö myös sosiaalihuoltolakiin.

Ammattilaisten jatkuvan oppimisen tarve ja sosiaalityön profession monimuotoistuminen

Sosiaalityöntekijät kokevat epävarmuutta omassa osaamisessaan. He eivät ole suojassa syrjivältä työotteelta, toimintatavat eivät aina vastaa asiakkaiden tarpeita tai palveluiden ohjeet ja käytännöt eivät noudata yhdenvertaisuuden periaatteita. Siksi ammattilaiset tarvitsevat normatiivisten sitoumusten reflektiopinnaksi syrjinnän ja rasismia vastaisia käsitteitä ja teorioita, jotka auttavat tunnistamaan ja purkamaan syrjiviä käytäntöjä ja rakenteellista rasismia sekä ne tunnistamaan muualta muuttaneiden arvojen, normien ja elämäntapojen vahvuuksia. Globalisaation mukaan tuomat ilmiöt ja yhteiskunnan monimuotoistuminen ovat tuoneet mukanaan tarpeen vahvistaa sosiaalipalveluiden ammattilaisten osaamista siten, että palvelut vastaisivat Suomeen muuttaneiden tarpeisiin ja noudattaisivat lasten oikeuksien sopimusta. Lisäksi sosiaalityön koulutuksessa on tarvetta uskontotietoisuuden ja -lukutaidon vahvistamiseen.

Sosiaalityö itsessään näyttäytyy ”valkoisena” ja siksi tarve monikielisille ja -taustaisille sosiaalityöntekijöille on ilmeinen. Sosiaalityöntekijöiden monimuotoistumisen keskeisenä rakenteellisena esteenä on ollut mahdottomuus päästä sosiaalityön opintoihin ilman akateemista suomen kielen taitoa.

Politiikkasuositukset

- Ø Kotoutumista edistävä sosiaalityö sosiaalihuoltolakiin
- Ø Kaikkien sotepalveluiden toteuttaminen soterakenteessa, ei osana maahanmuuttohallintoa
- Ø Lapsi- ja perhesosiaalityön palveluihin lasten oikeuksien toteutumista vahvistava valtakunnallinen ohjeistus, jolla taataan lasten oikeuksien ensisijaisuus.
- Ø Sosiaalityön koulutuksen saavutettavuuden ja monikielisyyden edistäminen eri tavoin

Tutkimuskonsortion puolesta

Kati Turtiainen, yliopistonlehtori, dosentti, kati.m.turtiainen@jyu.fi

Tutkimuskonsortion jäsenet:

Jyväskylän yliopisto/Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Kati Turtiainen, yliopistonlehtori, dosentti, Eeva Elfving Ström, YTM, väitöskirjatutkija,
Mira Välimaa, yliopistonopettaja, YTM, väitöskirjatutkija

Turun yliopisto:

Merja Anis, professori, Laleh Golamrej Eliasi, väitöskirjatutkija, Master in Social Work,
Sohana Islam, väitöskirjatutkija, Master in Development Studies, Minna Taipale,
väitöskirjatutkija, VTM

Itä-Suomen yliopisto:

Janet Carter Anand, professori, Enkhjargal Batbaatar, PhD, vanhempi tutkija, Janissa
Miettinen, YTM, projektitutkija, väitöskirjatutkija, Natalie Joubert, väitöskirjatutkija

Siirtolaisuusinstituutti:

Maili Malin, VTT, dosentti

SONetBOTNIA:

Henna Sapir, YTM, kehittämissuunnittelija, Tuula Mulju, kehittämissuunnittelija
(tutkimuksen alkuvaiheessa)